

Ženské hnutie a rodina: príbeh západného feminizmu¹

Ivan Chorvát²

Ekonomická fakulta UMB, Banská Bystrica

Women's Movement and Family: A Story of the Western Feminism. The paper "The Women's Movement and the Family: A Story of the Western Feminism" is a sociological study of the feminist theory and its relationship towards the family. The first part of this paper deals with conceptions and opinions of western feminist authors who expressed their ideas from the 1960s up to the beginning of the 1980s. These authors believe that it is the family and those roles which women have traditionally played in the family that are the key elements in women's inferior status in society. The second part looks at new developments in the western feminist theory in the last decade. The feminist authors of this recent period do not hold the previous negative attitudes of feminism to the family. They appreciate the special qualities of women and pay attention to the problems of women's subjectivity and identity. Neither marriage nor motherhood are considered harmful; women are not deprived of their families any more.
Sociológia, 1995, Vol. 27 (No. 5-6: 337-346)

Základným motívom ženského hnutia, ktoré sa v USA a v západnej Európe začalo rozvíjať v druhej polovici šesťdesiatych rokov, bolo nerovnoprávne postavenie žien v spoločnosti. Feministické autorky, ktoré jednotne prichádzali k tomuto záveru, skúmali podrobne mnohé aspekty života žien: pozície žien v pracovnom procese, v oblasti vzdelania, ich zastúpenie a vplyv v mocenskej hierarchii, politike, ekonomike, kultúrnej a umeleckej sfére atď. Je úplne prirodzené, že jedným z hlavných centrov záujmu týchto autoriek sa stala rodina, ktorá je tradične chápaná ako doména ženy, ako priestor, kde sa ženský element a ženské schopnosti prirodzene uplatňujú. Preto nemôže byť prekvapením, že od začiatku sedemdesiatych rokov feministické názory začali čoraz viac prenikať aj do západnej sociológie rodiny. Je dokonca možné povedať, že feministické hnutie, hoci (hlavne v začiatkoch) veľmi kritické voči rodine ako inštitúcii, paradoxne spôsobilo návrat rodiny do centra pozornosti sociológov, a to nielen tých, ktorí rodinu kritizovali z feministickej perspektívy, ale aj tých, ktorí v nej videli základnú hodnotu ľudského života a inštitúciu pre zdravý morálny vývoj jedinca nenahraditeľnú. Feminizmus súčasne so zvýraznením problémov žien posunul do popredia i problémy rodiny.

Tvrdenie, že feminizmus sa díval na rodinu kriticky a nepriateľsky, však nie je dostatočným vysvetlením feministického pohľadu na rodinu. Ako teda chápu feministickí sociológovia rodinu?

Z tohto hľadiska sú typickými názory Heidi Hartmannovej. Táto sociologička kritizuje väčšinu sociologických pojednaní o rodine, pretože je v nich rodina chápaná ako aktívna sociálna jednotka. Základnou myšlienkou štandardného sociologického prístupu k rodine je to, že rodina je jednotnou skupinou svojich členov, ktorých spája spoločný záujem. Podľa Hartmannovej je tento prístup chybný a mal by byť nahradený modelom, v ktorom je rodina

¹ Problematika rodiny bola naposledy mapovaná v Sociológii 1992, č. 6., Jarmila L. A. Horna venovala stať problematike feminizmu a rodiny z pohľadu politického feminizmu. Sociológia 1993, č. 6. priniesla príspevok Tanji Rener, ktorý sa sčasti tiež zaoberal problematikou blízkej feminizmu: Nezaslúžené výhody na úkor žien (Cheal, 1991).

² Korešpondenciu posielajte na adresu: Ivan Chorvát, Ekonomická fakulta UMB, Katedra cestovného ruchu, Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovenská republika

miestom, kde ľudia, ktorí vykonávajú rozdielne činnosti a majú rozdielne záujmy, často prichádzajú do vzájomných konfliktov. Členovia rodiny sú tu preto charakterizovaní ako jedinci, ktorí využívajú rodinné štruktúry rozličným spôsobom. A tak konajú nielen ako príslušníci rodín, ale tiež ako príslušníci rozličných pohlaví. Ženy podľa feministickej teórie odovzdávajú rodine a jej členom viac a získavajú menej. Tento nerovný proces je považovaný za aspekt vnútornej stratifikácie rodinného života, v ktorom muži získavajú.

Toto je pohľad, s ktorým by snád' súhlasili všetky feministky (a pravdaže aj feministi, lebo aj tí už existujú). Samozrejme, feministické názory nie sú homogénne a statické, existujú značné rozdiely medzi rôznymi feministickými smermi a prúdmi. V ženskom hnutí je bežne zaužívané delenie na prúd liberálny, radikálny a marxistický (socialistický). Hranice medzi nimi však často neboli príliš zreteľné a najnovší vývoj feministickej teórie ukazuje, že sa objavujú nové tendencie, ktoré už vôbec nemožno zaradiť do žiadnej z týchto kategórií. Napriek tomu jedným z centier záujmu všetkých smerov vo feminizme stále ostáva rodina a usporiadanie života a vzťahov v nej.

Táto stať je členená do dvoch hlavných častí. Prvá sa zaoberá koncepciami a myšlienkami západného feminizmu, ktoré prevládali od šesťdesiatych do začiatku osemdesiatych rokov a ktoré sa zaoberali problematikou rodiny. Feministky v tomto období verili, že je to práve rodina a pozícia, v ktorej ženy tradične v rodine pôsobia, ktoré sú kľúčovým prvkom nerovnoprávneho postavenia žien v spoločnosti.

Druhá časť sa venuje novým tendenciám v rámci západnej feministickej teórie, ktoré sa objavujú približne v posledných 10 rokoch. Feministickí autori menia predchádzajúci negatívny postoj feminizmu k rodine ako inštitúcii. Začínajú oceňovať špecifické vlastnosti ženy a venovať pozornosť problémom ženskej subjektivity a identity. Manželstvo a materstvo sa už nepovažujú za škodlivé pre ženu, od ženy sa už nežiada, aby v záujme rovnoprávnosti obetovala svoj rodinný život.

Je zrejmé, že tieto nové tendencie sa značne odlišujú od myšlienok, ktoré boli spájané s feminizmom až do polovice osemdesiatych rokov. Aby sme tieto dve obdobia od seba odlíšili aj pojmove, pre potreby tohto textu budeme v prvej časti hovoriť o modernom feminizme (pretože klasický feminizmus sa datuje už od prvých kampaní za ženské práva a petícií sufražetiek od konca 18. a začiatku 19. stor., ktoré dali základ a prvotný impulz feministickému hnutiu; počas celého 19. stor. až do dvadsiatych rokov nášho storočia bol feminizmus pomerne populárny a rozšírený) a v druhej časti budeme hovoriť o neo-feminizme.

Moderný feminizmus a rodina

Bolo už spomenuté, že onedlho po vzniku a rapídnom rozvoji západného ženského hnutia v polovici šesťdesiatych rokov prenikli feministické názory i do sociológie všeobecne a do sociológie rodiny ako do jednej z odvetvových sociologických disciplín zvlášť. Ústredným motívom feministickej sociológie rodiny sa stala kritika a radikálne prehodnotenie dovtedajších sociologických koncepcií rodiny založených v tých časoch hlavne na štruktúralne-funkcionalistických prístupoch. Je známe, že hlavným objektom kritiky sa stal najmä Talcott Parsons a jeho rozdelenie rolí v manželskom páre na rolu inštrumentálnu, ktorú hrá muž, a rolu afektívnu, ktorú hrá žena.

Mnohé feministky však išli ešte ďalej a spochybnili i niektoré zaužívané sociologické koncepcie a pojmy. Keď si opäť vezmeme za príklad Parsonsovo rozdelenie rolí v rodine, nekritizovali len púhy spôsob rozdelenia rolí na inštrumentálne a afektívne, ale aj samotný

pojem rola. Podľa amerických sociologičiek Staceyovej a Thornovej pojem rola by nemal byť použitý v spojení s kategóriami rodu (gender), pretože upriamuje pozornosť viac na individuá než na sociálnu štruktúru a implikuje tak skutočnosť, že ženská a mužská rola sú komplementárne, s čím tieto feministky nesúhlasia (R. Wallace, 1989)

Rodina samotná je považovaná za ideologickú konštrukciu, za systém ideí, ktorý bol vytvorený a je udržiavaný sociálnou skupinou, a jej záujmom slúži. Touto sociálnou skupinou sú pochopiteľne muži a pre socialisticky orientovaný feminizmus je to tá skupina mužov, ktorá má ekonomický záujem na udržaní kapitalistických výrobných vzťahov. Tento záujem je realizovateľný udržiavaním tradičného ponížujúceho postavenia ženy v rodine. Feministicky orientovaní autori nazývajú dané usporiadanie spoločnosti patriarchálnym. Ženy si v tomto systéme sociálne konštruujú svoju túžbu po rodení a opatere detí. Avšak rodina je podľa týchto autorov čímisi negatívnym, starým prežitkom. Materstvo je otroctvom, všetky vzťahy medzi pohlaviami sú bojom o moc. Tieto názory sa objavujú hlavne medzi radikálnym feministickým krídlom, ktoré presadzuje totálne oslobodenie žien aspoň ako ideál, keď už nie hneď realizovateľný program a považuje rodinu za hlavnú prekážku tohto oslobodenia. Sloboda znamená pre nich slobodu od rodiny. (Cheal, 1991; Berger & Berger, 1984)

Popularizácia feministických názorov zapríčinila, že do všeobecného povedomia sa dostala myšlienka relativity konvenčného rodinného usporiadania a zároveň možnosť realizácie alternatívnych životných štýlov. Preto sú tradičné rodinné hodnoty a normy už len jedným zo spôsobov usporiadania ľudskej spoločnosti na tejto úrovni. Je tu snaha zakotviť rolu ženy ako odlišnú od jej tradičnej rodinnej roly, nielen ju s mužmi zrovnoprávniť, ale v mnohých ohľadoch ju urobiť identickou s mužskou rolou, pretože akékoľvek rozdiely medzi oboma pohlaviami sú považované za diskrimináciu. Tento prístup reprezentuje napríklad Ann Oakleyová, ktorá ukazuje, že ženy tvoria dôležitú časť ozbrojených zložiek v Číne, na Kube, v Izraeli; že v Indii tvoria ženy 12 % pracovného personálu na stavbách a montážach a že v niektorých ázijských a latinskoamerických krajinách je štvrtina pracovníkov v baniach ženského pohlavia. Na základe týchto príkladov Oakleyová dokazuje, že neexistujú žiadne výhradne ženské role a že biologické charakteristiky nemôžu zabrániť ženám v prístupe k niektorým povolaniam. Biologicky založenú neschopnosť žien vykonávať ťažkú a náročnú prácu považuje Ann Oakleyová za mýtus. (Berger & Berger, 1984; Haralambos & Holborn, 1990) (Že uvedené príklady svedčia o niečom úplne inom než o neexistencii rozdielov medzi mužmi a ženami, netreba azda súdnemu čitateľovi pripomínať.)

Feminizmus a materstvo

Pre západné ženské hnutie je celkom príznačné, že všetky aktivity a názory, ktoré boli v opozícii voči tradičnej ženskej roli v rodine, vôbec nebrali do úvahy možné dôsledky, ktoré by tieto feministické opatrenia mohli mať na deti a na kvalitu starostlivosti o ne. Toto zaznamenala aj Sylvia Ann Hewlettová, ktorá zdôraznila, že nevie o žiadnej konferencii usporiadanej organizáciou obhajujúcou práva žien, kde by sa hlavné príspevky týkali opatery detí, ani nepozná žiadnu feministickú publikáciu, ktorá by bola zameraná na problémy starostlivosti o dieťa. (Hewlett, 1987)

Ak sa zaoberáme feministickou sociológiou ako v súčasnosti na západe dôležitou a vplyvnou časťou sociologickej teórie, je možné sa zmieniť aj o nasledujúcej skutočnosti. Ako si všimá český psychológ a sociológ J. Kovařík, sociológia sa k deťom a k detstvu správa macošsky; sociológia dieťaťa je zabudnutou disciplínou, sociológia sa orientuje takmer výhradne na svet dospelých, je sociológiou spoločnosti dospelých. Sociológia detstva tak

podľa Kovaříka odhaľuje detstvo sociológie ako vedy, na čo poukazuje i v sociológii často používaný pojem "integrácia detí do spoločnosti" (ako výsledok socializačného procesu). Deti a detstvo predsa patria do spoločnosti a pod spoločnosťou rozumieme spoločnosť celú a nielen spoločnosť dospelých. (Kovařík, 1991) Podobné, ale oveľa ostrejšie výhrady možno vysloviť i na adresu feminizmu. Hoci je rodina jednou z kľúčových tém feministickej sociológie, jej predstavitelia ukazujú snáď až programový nezáujem a ignoranciu v otázkach týkajúcich sa problémov spojených s výchovou detí v rodine. Bolo by iste zjednodušujúce a nekorektné vyvodiť, že feministky sú ženy, ktoré nemajú rady deti. Ich nechť zaoberať sa problémami detí a starostlivosťou o deti je snáď len implicitná a podvedomá. Avšak iba potom, keď sa dieťa dostane do centra pozornosti feministickej teórie a stane sa jedným z jej hlavných tém, bude si môcť feministická teória robiť nároky na vlastnú serióznosť a zrelosť pri vysvetľovaní niektorých javov sociálneho života. Akákoľvek teória či perspektíva sa stáva prínosnou len vtedy, keď sa začne seriózne zaoberať tými aspektami, ktoré sú pre ňu nepohodlné a stávajú sa výzvou pre jej zdanlivo pevnú integritu. Toto je ten kľúčový moment, kedy sa púha ideológia mení na plodnú a reflexívnu sociálnu teóriu.

Aké sú teda dôvody toho, že problematika dieťaťa sa pre feministky stala akousi trinástou komnatou? P. Abbottová a C. Wallaceová spolu s ďalšími feministickými sociologičkami zdôrazňujú, že podriadenosť a vykorisťovanie žien vyplýva z faktu, že ženy majú deti. Argumentujú, že biologická schopnosť rodiť deti a sociálna rola materstva sú dve odlišné veci, ktoré by sa nemali zamieňať. Materstvo (motherhood) nie je ničím viac než sociálnym konceptom. (Abbott & Wallace, 1992) V skutočnosti rodenie detí a ich výchova nie sú žiadnymi špeciálnymi činnosťami. (Delphy & Leonard, 1992) Toto sú niektoré základné premisy, na podklade ktorých si feministické autorky utvárajú názory na deti a materstvo.

Nedocenenie úlohy matky sa odráža aj v námietke Ann Oakleyovej, ktorá sa ohradzuje voči tomu, že väčšina odborných štúdií zameraných na správanie novorodiat koncentruje svoju pozornosť na interakciu matka - dieťa. Názor, že matka je pre malé dieťa tým najdôležitejším vplyvom, považuje Oakleyová za mýtus. (Oakley, 1981)

Feministické autorky majú pravdu, keď tvrdia, že materstvo a starostlivosť o deti znevýhodňujú ženy v profesijnej sfére. Uvedomujú si, že je veľmi ťažké zosúladiť materské povinnosti so zamestnaním. Mýlia sa však, keď z tohoto dôvodu zavrhnú materstvo namiesto toho, aby sa snažili prispieť k zmene sociálnych podmienok pracujúcich matiek. Z tohto hľadiska je situácia zlá hlavne v USA, kde sú ženy počas svojho materstva v mnohých prípadoch sociálne nezaistené a preto zraniteľné. Napríklad 60 % amerických pracujúcich žien po čase nevyhnutne strávenom v domácnosti po narodení dieťaťa stráca svoje pracovné miesto. (Hewlett, 1987) Po uvedení si podobných súvislostí už preto toľko neprekvapuje, že feminizmus ako druh aktivity, cieľom ktorej je zmeniť nevýhodné postavenie žien v spoločnosti, vznikol práve v tejto krajine (kde navyše existoval na ženy sociálny tlak silnejší než kdekoľvek inde, aby prijali ako kultúrnu normu mužský model súťaživosti). Vo svojom snažení zmeniť toto postavenie však feministky odmietali sociálne výhody vyplývajúce z materstva (maternity policies) s argumentáciou, ktorú kritizovala aj Hewlettová, a síce že "ak ženy chcú rovnosť s mužmi, nemôžu žiadať špeciálne privilégia". (s. 11) Namiesto toho sa rozhodli atakovať materstvo a nabádať ženy, aby sa vyhýbali manželstvu a deťom. Hewlettová výstižne poznamenáva, že "materstvo je problém, ktorému moderné feministky nedokážu čeliť." (s. 120)

Feministky začali považovať silnú citovú väzbu matiek na svoje deti skôr za sociálne podmienenú než prirodzenú. Ann Oakleyová, ktorá v žiadnom prípade nepatrí medzi najradikálnejšie feministky, prichádza k záveru, že od päťdesiatych rokov možno za najcharakteristickejšiu črtu rodinnej politiky považovať to, že rodina sa stáva inštitúciou, ktorá všetko svoje úsilie smeruje k čo najlepšiemu zabezpečeniu psychického zdravia dieťaťa. Preto sa Oakleyová domnieva, že od päťdesiatych rokov je možné hovoriť o dobe zameranej na deti a z hľadiska žien reakčnej. (Oakley, 1981) Podobné pocity, len snád' ešte nástojčivejšie, vyjadrila i Betty Friedanová vo svojej slávnej knihe *Feminine Mystique*, v ktorej obviňuje svoju generáciu žien z päťdesiatych rokov z toho, že majú "chorobný a smutný milostný vzťah so svojimi vlastnými deťmi". (Hewlett, 1987, s. 129)

Oakleyová tvrdí (túto myšlienku prevzala pravdepodobne od francúzskeho sociálneho historika Ariésa, 1962), že detstvo je moderným vynálezom a že v stredovekej spoločnosti rodičia zd'aleka nevenovali deťom toľko pozornosti, starostlivosti a úsilia, ako je tomu dnes. Hneď ako sa dieťa naučilo hovoriť a chodiť a nevyžadovalo neustálu prítomnosť inej osoby, zapojilo sa do sveta práce a hier dospelých; stalo sa malým dospelým. Preto si Oakleyová myslí, že idea, že poslaním spoločnosti by malo byť odhalenie a uspokojenie potrieb jej najmladších členov je záležitosťou až 20. stor. (Oakley, 1981) Dokonca aj keď prijímame fakt, že tento pohľad na detstvo je historicky správny (čo vôbec nie je jednoznačné, viď napríklad Mount, 1992), jedna vec v argumentácii A. Oakleyovej je zarážajúca. Jej argumenty implikujú, že funkcia materstva a vôbec vzťahy rodičia - deti boli v stredoveku odlišné od tých dnešných, pričom tie predchádzajúce podmienky výchovy boli normálne, zatiaľ čo dnešné formy starostlivosti o dieťa s neustálou materskou náklonnosťou nie sú. Tento záver však spochybňuje celé doterajšie úsilie vynaložené ženským hnutím a feministkami rôzneho druhu v snahe zmeniť doterajšie postavenie žien v spoločnosti. Vari nebolo tiež postavenie žien v minulosti odlišné od toho dnešného? Feministky neustále poukazujú na druhotriedny status žien v histórii, ich zotročovanie, vykorisťovanie a ich zlé životné podmienky v porovnaní s mužmi. Ženské hnutie sa snaží oslobodiť ženy a zabezpečiť im plné práva a rovný status v spoločnosti. Ak prijímame logiku, ktorú Oakleyová použila pri odlíšení rôznych koncepcií detstva v minulosti a dnes a aplikujeme túto logiku na ženskú otázku, potom neostáva nič iné ako skonštatovať: Pretože bola v minulosti koncepcia "ženstva" iná, t.j. ženy nevstupovali do verejného života, do zamestnania, ale žiadalo sa od nich, aby ostali doma a prijali nevýhodnú sociálnu rolu, tak všetky súčasné pokusy zmeniť to sú chybné. Toto je však samozrejme pohľad, voči ktorému ženské hnutie zanietene vystupuje. Preto feminizmus a ženské hnutie by nemali odopierať deťom niečo, o čo bojujú pre seba. Ináč budú oprávnené obvinované z uplatňovania dvojitého metra a z nekonzistencie svojich teórií.

Známy výrok Shulamite Firestoneovej, že ženy môžu byť oslobodené len vtedy, keď eliminujú zo svojho života materstvo, dokazuje, že "moderné ženské hnutie nebolo zamerané len proti mužom, ale aj proti deťom a materstvu". (Hewlett, 1987, s. 121) Dokonca aj v prípadoch, v ktorých sa pripúšťa hodnota dieťaťa pre ženu, je ich vzájomný vzťah degradovaný primitívne materialistickým spôsobom, ako je to v prípade Oakleyovej (1981), ktorá zdôvodňuje prirodzenú náklonnosť žien k svojim deťom tým, že deti predstavujú akúsi vymoženosť, "nescudziteľný majetok pre ženy ako tú menšinovú skupinu, ktorá je ináč spoločnosťou odsúdená k stavu nemajetnosti". (s. 128). Tento príklad potvrdzuje vzájomnú ideovú príbuznosť ideológií marxizmu a feminizmu (a to nielen feminizmu, ktorý sa označuje

ako marxistický, ale veľmi často aj radikálne či liberálne orientovaného). Mnoho feministických autoriek uvažuje o rodinných vzťahoch v termínoch vykorisťovania. Napríklad Delpyová a Leonardová (1992) analyzujú vzťahy manželiek, partneriek či dcér s ich manželmi, partnermi či otcami tým istým spôsobom ako vzťahy zamestnancov k ich zamestnávateľom.

V závere tejto časti sa opäť vrátíme k Sylvii Hewlettovej, ktorá sa domnieva, že "ženské hnutie striedavo ignorovalo, dehonestovalo a preklínalo najrozšírenejšiu a najuniverzálnejšiu skúsenosť žien - materstvo, čím sa odcudzilo svojmu základu. Veľká väčšina žien má v nejakom úseku svojho života deti a len zanedbateľná časť z nich niekedy prestane milovať svojich synov a dcéry. Pre väčšinu matiek je vzťah k ich deťom tým najúprimnejším počas ich života. Je absurdné očakávať rozvinutie koherentného feministického hnutia za predpokladu, že sú degradované a zo života žien vylúčené ich najhlbšie emócie a najčistejšie city." (Hewlett, 1987, s. 113)

Neo-feminizmus a rodina

Ako pripúšťa v liste Jirine Šiklovej i americká feministka Ruth Rosenová, "ostrá kritika tradičnej rodiny hnutiu veľmi vážne poškodila... mnohé ženy mimo hnutia sa obávali, že ak sa stanú feministkami, budú sa musieť vzdať materstva a manželstva". (Rosen, 1991, s. 29-30) Ako Rosenová ďalej píše, aj mnohé radikálne feministky neskôr, keď im pribudli roky, prehodnotili svoje predchádzajúce názory a začali znovu v materstve nachádzať mnohé pozitívne hodnoty, pomocou ktorých by bolo možné zmeniť spoločnosť.

Typickým príkladom môže byť Betty Friedanová, jedna z najprominentnejších feministiek a duchovných matiek ženského hnutia v šesťdesiatych rokoch. V tomto texte už bola zmienka o jej neľútostnom postoji k ženám päťdesiatych rokov citovo viazaných na svoje deti. O 20 rokov neskôr je jej názor na deti a rodinu úplne iný, keď píše, že "príčinou neúspechu ženského hnutia bola jeho zaslepenosť voči rodine. Bola to naša extrémna reakcia voči roli manželky a matky". (Friedan, 1982)

Toto akési precitnutie ženského hnutia, ktoré sa udialo v osemdesiatych rokoch, môžeme pracovne nazvať neo-feminizmom, akousi druhou fázou moderného feminizmu. Feministky začali presadzovať také opatrenia, ktoré by oslovili všetky ženy v spoločnosti. Bol to isteže i dôsledok zmenenej spoločensko-politickej klímy, ktorá súvisela s presadením sa neokonzervatívnych tendencií stelesnených vládou R. Reagana v USA a M. Thatcherovej vo Veľkej Británii. Feministky prestali klať dôraz na otázky nerovnosti a diskriminácie, ich úvahy sa prestali niesť v nezmieriteľných tónoch a začali sa zaujímať o odlišnosti a zvláštnosti ženského pohlavia. Pozornosť presúvajú na otázky ženskej špecifickosti, identity a subjektivity. Hodnota ženy už nespočíva v schopnosti vyrovnáť sa mužovi, ale byť pozitívne odlišná, iná.

Je pekné byť matkou

Zdá sa teda, že feministky (aspoň niektoré z nich) si konečne uvedomili hodnotu ženy a následne aj hodnotu rodiny. Už sa viacej neusilujú zničiť túto najosvedčenejšiu ľudskú inštitúciu; naopak, začínajú ju rešpektovať. História nás učí, že pravdepodobne každá radikálna ideológia za účelom svojho prežitia sa musí pretransformovať do realistickejšej a tolerantnejšej podoby.

Feministky nakoniec zistili, že sa ženy síce chcú oslobodiť, ale nie od svojich rodín, a že materstvo nevychádza z módy. A hoci sa u žien zväčšuje interval medzi uzavretím manželstva a narodením prvého dieťaťa, počet západných párov, ktoré nechcú založiť rodinu, sa nezvyšuje. Existuje stabilných 5 % vydatých žien, ktoré ostávajú bezdetné, ba dokonca viac amerických žien má aspoň jedno dieťa než tomu bolo kedykoľvek predtým, hoci celkovo majú Američanky v súčasnosti menej detí. (Chester, 1986; Hewlett, 1987) Vo Veľkej Británii je dokonca počet živonarodených detí na 1000 obyvateľov v deväťdesiatych rokoch vyšší, než tomu bolo o dekádu skôr (viď Slovenská štatistická ročenka 1993).

Výsledkom je, že súčasné ženské hnutie si uvedomuje, že nie všetky ženy musia byť nutne prívrženkyni tej istej koncepcie "ženstva" (womanhood) a že mnohé z nich "sa stotožňujú s koncepciou, ktorá je založená na potrebách reprodukcie a na sociálnej hodnote materstva". (Delmar, 1992, s. 25) Majúc na pamäti predchádzajúce názory feministiek, bolo pre menej zainteresovaného čitateľa takmer neuveriteľné čítať zrazu v knihe s názvom *Feminizmus a sociologická teória*, že "feminizmus sa stane súčasťou širšieho a integrovanejšieho hnutia, ktoré vzkriesi a zreviduje hodnoty materstva". (Johnson, 1989, s. 115) Jessie Bernardová (1989) sa domnieva, že skutočná rovnosť medzi pohlaviami nie je možná, lebo od žien sa očakáva viac než od mužov. Nižší status žien nevyplyva z nerovnosti práv, ale z dvojitého bremena byť súčasne matkou rodiny a pracovníčkou. Preto sa pokusy feministiek začínajú orientovať na inštitucionalizáciu systému rodinnej podpory, aby uľahčili ženám toto dvojité bremeno. Nespochybňujú ženu ani v roli matky ani v roli pracovníčky a nazdávajú sa, že preto, aby ženy mohli adekvátne vykonávať prácu mimo domácnosti, musia byť pre ne zavedené určité kompenzačné opatrenia.

Západné ženy teda nakoniec pochopili, že úplná autonómia, nezávislosť nie je to, čo potrebujú. Výstižne to vyjadrila Betty Friedanová (1982), keď napísala, že cieľom nie je zbaviť ženu rodinných záväzkov, ale snažiť sa ich zosúladiť s jej zapojením v profesii a verejnom živote. Ženské hnutie musí čeliť zdanlivému paradoxu expresívneho individualizmu a autonómie - že snaha o väčšiu nezávislosť vedie k potrebe pomoci a podpory. (Dizard & Gadlin, 1990)

Kvôli presnosti však treba uviesť, že potreba stáleho zamestnania pre ženu nie je len dôsledkom snáh západných žien o sebarealizáciu a autonómiu, je to predovšetkým otázka ekonomickej nutnosti (a to nielen u osamelých matiek). Väčšina výskumov ukazuje, že hlavnou pohnútkou vstupu do zamestnania u žien je zvýšenie životnej úrovne rodiny a nie túžba po osobnom uplatnení. Potvrdzuje to i hypotéza Marvinu Harrisa, ktorý sa domnieva, že keď v USA v šesťdesiatych rokoch začali vydaté ženy s deťmi hromadne vstupovať do zamestnania, nebolo to spôsobené vzostupom ženského povedomia, ale začiatkom obdobia veľkej inflácie. (Harris, 1981) Preto kľúčovou požiadavkou súčasných západných žien, hlavne tých z USA a V. Británie, je potreba predškolských zariadení. Ich počet je nedostatočný v porovnaní s inými krajinami, hlavne zo Škandinávie a stredovýchodnej Európy. Súčasný feministky veria, že riešenie tohto problému je bránou k odstráneniu všetkých podstatných ťažkostí, ktoré vyplývajú z dvojitej role ženy-pracovníčky a ženy-matky.

Feminizmus prichádza do sociológie

Neo-feministky majú zásluhu na tom, že sa do sociológie dostali niektoré nové témy, pojmy a tendencie. Napríklad americké sociologičky Arlie Russel Hochschildová a Nancy Chodorowová sa venovali emocionálite, téme v predchádzajúcom období nie veľmi v

sociológii frekventovanej. Práca N. Chodorowovej *The Reproduction of Mothering*, ktorá využíva kvalitatívne výskumné techniky, sa zameriava na emocionálne vzťahy medzi matkami a deťmi a na rozdiely v rozvoji tzv. vzťahovej kapacity - relational capacity, (t.j. akejsi schopnosti rozvíjania vzťahov a emócií) - medzi chlapcami a dievčatami. Chlapci vyrastajú s nerozvinutou vzťahovou kapacitou a majú tendenciu považovať všetko ženské za menejcenné. Dievčatá sa výrazne identifikujú s matkou, stotožňujú sa s jej emóciami a rozvíjajú si vysokú vzťahovú kapacitu. (R. Wallace & Wolf, 1991)

Rose Coserová ponúka pohľad feministky na epistemologickú hodnotu sociologických teórií, ktorý je odlišný od názorov iných feministických autoriek označujúcich sociologické teórie za poplatné patriarchálnemu videniu sveta muža zo strednej triedy. Coserová je presvedčená, že rozličné sociologické teórie ponúkajú len čiastkové vysvetlenia rozličných problémov a žiadna z nich nemôže problematiku úplne objasniť. Preto tiež kritizuje domýšľavosť predchádzajúcich feministických teórií a kritizuje autorky, ktoré si robili nároky na existenciu feministickej koncepcie schopnej vysvetliť usporiadanie ľudskej spoločnosti ako celku. Podľa Coserovej jej kolegyne nemajú právo si myslieť, že chápajú viac než ktokoľvek iný, súčasne však odmieta delenie vedy na mužskú a ženskú. Reformuluje výrok, že skúsenosti žien sa odlišujú od skúsenosti mužov a namiesto toho tvrdí, že skúsenosti niektorých žien sa líšia od skúsenosti niektorých mužov. Neznamená to však, že ich vedecké metódy by mali byť odlišné. Ináč nastane situácia, že budeme mať množstvo teórií rozličných záujmových skupín, ale nebude možné ich testovať, bude veľmi ťažké dokázať niečo tým druhým, ktorí nemajú špecifické skúsenosti danej skupiny. Coserová sa venuje tiež otázkam praktického feministického významu. Namiesto radikálnych, no nie veľmi realistických návrhov spoločenských zmien, ktoré sú charakteristické pre mnohé feministky, vidí dôležitosť ženského hnutia v tom, že by malo iniciovať zmeny v pracovnej legislatíve. Nazdáva sa totiž (opäť na rozdiel od mnohých svojich kolegyň), že zmena v deľbe práce v rámci spoločnosti na makroúrovni by priniesla zmeny v deľbe práce v domácnosti, a tak uľahčila postavenie žien v rodine, a nie naopak. (Coser, 1989)

R. Coserová nie je jediná feministická sociologička, ktorá si nemyslí, že feministická teória je neomylná. J. Bernardová si je tiež vedomá značnej protikladnosti a nekonzistentnosti feminizmu a kladie niekoľko provokujúcich otázok: Ako môžu ženy dosiahnuť rovnosť, ak zároveň zdôrazňujú neprekonateľné rozdiely medzi pohlaviami? Ako je to v súlade s feministickým chápaním ženy ako individuality so svojimi vlastnými právami? Ako môžu feministky za predpokladu nesmiernej odlišnosti záujmov jednotlivých žien dosiahnuť želanú jednotu? A ako môže feminizmus vyriešiť protiklad, že vedomie rodovej príslušnosti je nutné k dosiahnutiu zániku predpísaných rodových rolí? (Bernard, 1989)

Nepochybne iba kladením otázok a upozorňovaním na problémy v intenciách Coserovej a Bernardovej prístupu sa môže feministická teória zaradiť na úroveň ostatných sociálnych teórií. Len kritická sebareflexia je dôkazom zrelosti akejkoľvek teórie o spoločnosti.

Na začiatku tejto časti bolo zdôraznené, že neo-feminizmus priniesol zmenu východiska pri skúmaní ženskej problematiky. Z dôrazu na rovnosť a emancipáciu preniesol záujem na otázku ženskej odlišnosti, ktorá sa už teraz chápe pozitívne: Kľúčovým sa stal pojem *etika rozdielnosti pohlaví*. A práve v tejto súvislosti nemožno obísť veľmi vplyvnú a dnes už klasickú prácu Carol Gilliganovej *In a Different Voice* (1982), ktorá k obratu vo feminizme prispela v rozhodujúcej miere. Pomocou bohatého výskumného materiálu empiricky potvrdila myšlienku rozdielnosti pohlaví v oblasti morálky. Gilliganová ukazuje, že ženy samotné

definujú svoju identitu v kontexte vzťahov k druhým, hlavne blízkym a posudzujú ju cez prizmu zodpovednosti a starostlivosti. Zdôrazňuje, že ženské *ja* (self) vyrastá zo schopnosti vytvárať a udržiavať citové zväzky a vzťahy. Gilliganová uzatvára, že "nebezpečenstvo zlyhania zväzku žena vníma nielen ako stratu daného vzťahu, ale ešte skôr ako úplnú stratu svojho vlastného *ja*. (s. 169)

Gilliganovej práca sa pochopiteľne stala predmetom vášnivých diskusií medzi feministkami. Mnohé boli nadšené jej argumentami, iné ju obviňovali zo zrady ženských záujmov a podporovania *sexistických* argumentov o nemožnosti rovnosti medzi pohlaviami. Je však možné vysloviť hypotézu, že do značnej miery to bola hlavne táto kniha, ktorá zdôraznením odlišnosti ženského morálneho postoja založeného na starostlivosti, účasti a vzťahoch k iným spôsobila zmenu názoru mnohých feministiek na význam rodiny ako inštitúcie, postavenie a úlohu ženy v nej a na materstvo ako dôležitú súčasť ženskej identity.

Celkovo je možné povedať, že neo-feminizmus sa dostal oveľa ďalej v uvažovaní o rozličných aspektoch rodových problémov (gender) súčasnej západnej rodiny než rigidný feminizmus predchádzajúcej éry. Podstatný rozdiel spočíva vo vedomí vyjadrenom Janet Chafetzovou a R. Blumbergovou, že hoci je biologická rola žien ako rodičiek detí na príčine ich nižšieho statusu, jej vplyv môže byť len minimalizovaný, ale nie eliminovaný. Hlavným dôvodom je to, že "všetky spoločnosti zistili, že je omnoho efektívnejšie, keď tí, ktorí deti privedú na svet a odkoja, sa o ne potom aj starajú a vychovávajú ich". (citované podľa R. Wallace & Wolf, 1991, s. 163) Neo-feministky nakoniec odhalili význam materskej roly a materstva všeobecne, a to nielen ako hodnoty prirodzenej, majúcej význam osebe, ale tiež ako záležitosti praktického významu. Preto pripustili spolu s M. Johnsonovou (1989), že určitá deľba práce založená na rodovej špecifickosti je v súvislosti so starostlivosťou o deti žiaduca.

Z určitého pohľadu (hlavne tradične feministického) sa môže zdať, že nové tendencie a vývoj vo feminizme, ktoré boli práve načrtnuté, sú máťúce a namiesto vyjasnenia a rozriešenia mnohých problémov pôsobia opačne a podstatu problémov skôr zahmlievajú. Je však možné úplne sa stotožniť so slovami M. Delmarovej, ktorá píše, že "ambivalencia, ktorá v tejto diskusii vzniká, je dôležitá, pretože odhaľuje neistoty a rozpaky feministického smerovania, rozpaky, ktoré však môžu byť produktívnejšie ako predchádzajúca neomylnosť". (Delmar, 1992, s. 25)

LITERATÚRA

- ABBOTT, P. - WALLACE, C., 1992: An Introduction to Sociology: Feminist Perspectives. London.
ARIÉS, P., 1962: Centuries of Childhood. New York.
BERGER, B. - BERGER, P., 1984: The War Over the Family: Capturing the Middle Ground. New York.
BERNARD, J. 1989: The Dissemination of Feminist Thought 1960 to 1988. In Wallace, R. (ed.), Feminism and Sociological Theory. Newbury Park.
CHEAL, D., 1991: Family and the State of Theory. Toronto.
CHESTER, R., 1986: The Myth of the Disappearing Nuclear Family. In Anderson, D., & Dawson, G. (eds.), Family Portraits. London.
COSER, R., 1989: Reflections on Feminist Theory. In Wallace, R., (ed.), Feminism and Sociological Theory. Newbury Park.
DELMAR, R., 1986: What is Feminism? In Mitchel, J., & Oakley, A., (eds.), What is Feminism? Oxford.
DELPHY, C. - LEONARD, D., 1992: Familial Exploitation. Polity Press.

- DIZARD, J. - GADLIN, H., 1990: *The Minimal Family*. Amherst.
- FRIEDMAN, B., 1982: *The Second Stage*. New York.
- GILLIGAN, C., 1982: *In a Different Voice*. Cambridge.
- HARALAMBOS, M., - HOLBORN, M., 1990: *Sociology - Themes and Perspectives*, London.
- HARRIS, M., 1981: *America Now: The Anthropology of a Changing Culture*. New York.
- HEWLETT, S., 1987: *A Lesser Life*, London.
- JOHNSON, M., 1989: *Feminism and the Theories of Talcott Parsons*. In Wallace, R., (ed.), *Feminism and Sociological Theory*, Newbury Park.
- KOVARÍK, J., 1991: *Dětství jako sociální jev*. Bratislava.
- MOUNT, F., 1992: *The Subversive Family*. New York.
- OAKLEY, A., 1981: *Subject Women*. Oxford.
- ROSEN, R., 1991: O americkom feminizme a rodovej demokracii. *Slovenské pohľady*, 11, 23-32.
- Slovenská štatistická ročenka 1993.
- WALLACE, R., (ed.), 1989: *Feminism and Sociological Theory*, Newbury Park.
- WALLACE, R., - WOLF, A., 1991: *Contemporary Sociological Theory*. New Jersey.

SUMMARY

The inferior position of women in society became the central theme of the women's liberation movement which has been developing since the 1960s in the western countries. Obviously, when the problems of women appeared at the centre of attention in social sciences, as well as in the public and political spheres, a whole range of questions connected with the area of the family emerged. The family was traditionally seen as the domain of the woman, as both her natural setting and natural workplace. It is not surprising, therefore, that feminists have made important contributions to the family theory, namely by pursuing the implications of gender as a basic category of analysis.

The family is often considered by modern feminists (from the 1960s up to the beginning of the 1980s) as an ideological construct, as a system of ideas that has been created and put into effect by the particular social group whose interests it serves. That social group is represented by men. Their interests are realized by the maintenance of the traditional subordinate position of the woman in the family. The modern feminists refer to such societal arrangements as patriarchy. In this system women's desire to give birth and care for children is socially constructed, the family appears as something negative, as an age-old evil. Motherhood is slavery and all relations between the sexes are just a struggle for power. For these feminists freedom means, above all, freedom from the family.

However, such sharp criticism of the traditional family seriously damaged the feminist movement. Many women outside the movement were afraid of being feminists because they did not want to give up their motherhood and marriage. As a result, the second phase of the feminist movement, 'neo-feminism', has emerged since the 1980s. Neo-feminists turn away from the problems of inequality and discrimination. Rather they pay close attention to problems of identity and specificity of the woman. They finally discovered the value of both the woman and the family. Feminists have found out that "women might wish to be free, but not of their families" and that "motherhood is not going out of style".